

АМЬДРАЛ, АЖИЛ ХӨДӨЛМӨР, ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨӨХ СУРАЛЦАХУЙ БА УР ЧАДВАР

Дэлхийн хүн ам 2050 он гэхэд 10 тэрбумд хүрнэ гэсэн тооцоо байгаа бөгөөд байгалийн нөөц, биологийн төрөл зүйлийн хорогдол, уур амьсгалын огцом өөрчлөлт, цэвэр усны хомсдол, халдварт өвчин, хүний эрүүл мэндэд үзүүлж буй хотжилт, суурьшмал амьдралаас үүсэлтэй бохирдлын нөлөө зэрэг дэлхий ертөнцөд хүн төрөлхтний үлдээж буй ул мөрийг бууруулахад хариуцлагатай, оролцоотой, аливааг эрэгцүүлж, шүүн тунгаах чадвартай иргэдийг бэлдэх шаардлагатай болж байна [1].

Өнөөгийн нийгэмд хамгийн эрэлттэй ажил мэргэжил 10, 5 жилийн өмнө огт байгаагүй бөгөөд энэ өөрчлөлт, шилжилт улам хурдсах шинжтэй байна [2]. Түүнчлэн, 2030 он гэхэд дэлхийн хөдөлмөрийн зах зээлийн үйл ажиллагааны 50 орчим хувийг хиймэл оюун ухаан, робот гүйцэтгэх төлөвтэй байна [2]. Олон улсын судалгаагаар өнөөдөр ЕБС-д сурч байгаа сурагчдын 65 хувийг урьд нь хэзээ ч байгаагүй шинэ ажлын байр угтаж байна [2]. Технологийн дэвшил хэдий давамгайлах төлөвтэй байгаа ч дараагийн 10 жилд нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чадвар хөдөлмөрийн зах зээлд хамгийн их нөлөө үзүүлнэ гэдгийг судалгааны үр дүн онцолжээ [3].

Иймд хүн төрөлхтөн болон дэлхийн ертөнцийн сайн сайхны төлөө идэвхтэй, бүтээлчээр хувь нэмрээ оруулахын зэрэгцээ тодорхойгүй, ээдрээтэй ирээдүйд бэлтгэгдсэн, уян хатан, дасан зохицох чадвар бүхий мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагатай суралцагчийг хөгжүүлэхийг боловсролын хувирган өөрчлөлт гэж үзэж байна [4]. Эдгээр мэдлэг, чадвар, хандлага, үнэт зүйлд: шүүмжлэлт сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх чадвар, хүн хоорондын харилцааны чадвар, зөрчлийн менежмент, бүтээлч сэтгэлгээ, системийн сэтгэлгээ, хамтаар ажиллах чадвар, бусдын оронд өөрийгөө тавьж үзэх, сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадвар, дижитал болон техникийн чадвар, STEM чадвар, ногоон ур чадвар, хариуцлагатай дэлхийн иргэн байх, инновац болон бизнес эрхлэх чадвар, иргэний болон улс төрийн оролцоо, насан туршдаа суралцах чадвар мөн цөм үнэт зүйлс болох шударга ёс, хүний эрх, тэгш байдал зэргийг хамруулан үзэж болно [4].

Манай улсын хувьд суурь боловсролын түвшинд судалж буй 19 хичээлийн сургалтын хөтөлбөрт олон улсад нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгдөж буй дээрх чадваруудын туссан байдлыг шинжилж үзэхэд эргэцүүлэн бодох, бүтээлчээр сэтгэх, асуудал шийдвэрлэх, харилцах, бие даан суралцах, өөрийгөө хөгжүүлэх, багаар болон хамтарч ажиллах, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх чадварууд өндөр хувьтай; бүрэн дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт мэдээллийн технологи хэрэглээний (мэдээлэл харилцааны технологиор мэдээлэл олж авах, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх, ёс суртахуунтай хэрэглэх) чадвар жигд тусгагдсан байна [5].

Мөн тогтвортой хөгжлийн боловсролын зорилт, арга зүй, цогц чадамжийг сургалтын хөтөлбөрт тусгаснаар сурагчид хичээлийг судалсны үр дүнд мэдлэг, чадвар, хандлагатай болох боломж, нөхцөл бүрджээ [6].

Түүнчлэн 21 дүгээр зууны Монгол суралцагчийн "Тоонон" загвар суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээг тодорхойлж, "21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамж"-ийг боловсролын түвшинд тохируулан боловсруулсан [7]. Энэхүү цогц чадамжийн хүрээ нь олон улсад нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгдөж буй дээрх чадваруудтай нийцэл сайтай боловсруулагджээ.

Монгол Улсад 2021 оны II улирлын байдлаар 15 ба түүнээс дээш хөдөлмөрийн насны 2.1 сая хүн байгаагийн 1.2 сая нь ажилтай, 917 мянга нь ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам байна [8]. 2020 онд төгсөгчдийн 74.8 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж, 4.5 хувь нь ажилгүй, 20.7 хувь нь ажиллах хүчнээс гадуурх (хуучнаар эдийн засгийн идэвхгүй) төгсөгчид байна. Сургалтын төрлөөр нь авч үзвэл, ИДС төгсөгчдийн 76.9 хувь (эдгээрээс 66.5 нь мэргэжлээрээ хөдөлмөр эрхэлдэг), МБСБ төгсөгчдийн 71.5 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж байна. БШУЯ-ны статистик мэдээнээс үзэхэд 2015-2016 оны дээд боловсрол эзэмшсэн төгсөгчдийн ажил эрхлэлтийн хувь 50.7%, 2019 онд ажил эрхлэлт нь 79.6%, МБСБ төгсөгчдийн 71.6 хувь болж тус тус өссөн байна. МТБСБ-ын төгсөгчдийн ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор **элсэлт-сургалт-төгсөлтийн** бүхий л үе шатанд нийгмийн түншлэлийг хөгжүүлэн мэргэжлийн холбоодын үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлсний дүнд тодорхой ахиц гарсан бөгөөд цар тахал нөлөөлсөн хэдий ч огцом бууралтгүй тогтвортой хадгалагдаж байна. Дээд боловсролын хөтөлбөрийг хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулах, чанарыг баталгаажуулах бодлого хэрэгжиж, үндэсний болон олон улсад магадлан итгэмжлэгдсэн хөтөлбөрийн тоо нэмэгдэж байна [9].

ДБСБ-ын төгсөгчдийн ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх нь Монгол Улсын ЗГ, БШУЯ-ны бодлого, зорилтын салшгүй хэсэг байсаар ирсэн бөгөөд энэ зорилтыг хэрэгжүүлэх олон арга хэмжээг хэрэгжүүлж ирсэн. Эдгээрээс АХБ-ны санхүүжилтээр БШУЯ-наас 2012-2019 онд хэрэгжүүлсэн “Дээд боловсролын шинэчлэл төсөл” салбарын хэмжээнд томоохон өөрчлөлт авчирсан. Энэ төслийн хүрээнд 2014 оноос сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэхдээ суралцагчдад шинийг эрэлхийлэх, асуудал шийдвэрлэх, шинжлэн судлах, системтэйгээр төлөвлөх, багаар ажиллах чадвартай, бичгийн болон цахим, мультимедиа, график дүрслэлээр тайлагнах, харилцах чадвартай, гадаад хэл, мэргэжлийн ёс зүйтэй, хариуцлагатай байх (БШУЯ, 2014) чадварыг чухалчлан зарим сургуулиуд хөтөлбөрөө бүрэн шинэчилсэн. Үүнд, МУБИС-ийн СӨБ, ЕБС-ийн багш бэлтгэх хөтөлбөрүүд, ШУТИС болон зарим ДБСБ-ын санаачлан хэрэгжүүлж эхэлсэн хиймэл оюун ухаан, робот гэх мэт хөтөлбөрүүдийг дурдаж болох бөгөөд эдгээр нь сургалтын хөтөлбөр ба хөдөлмөрийн зах зээлийн нийцлийг хангахад чухал алхам болно [10]. Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайланд дурдсанаар манай улс ажиллах хүчний олон янз байдал, хөдөлмөрийн зах зээлийн бүтцээр 141 орноос 39-д эрэмбэлэгдсэн нь чамлахааргүй үзүүлэлт юм [11].

Түүнчлэн мэдлэгээ хэрэглэх, бүтээлчээр сэтгэх чадваруудыг үнэлдэг Олон Улсын Сурагчийн Амжилтын Үнэлгээ (PISA)-нд манай улс 2022 онд анх удаагаа хамрагдаж, цаашид тогтмол оролцох болсон нь дээр дурдсан чадваруудыг үнэлж, дүгнэх, үр дүнтэй бодлого боловсруулахад хөндлөнгийн баталгаатай мэдээллийн сан, үнэлгээний сайн туршлага бий болох боломжтой болов.

Сургамж, асуудал:

Сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд нийт хүүхдүүдийн 20,2% буюу 5 хүүхдийн нэг нь хамрагдаж чадахгүй байна, үүнд, хот суурин газрын ядуу болон шилжин суурьшсан өрхийн хүүхдүүд, хөдөөгийн малчдын хүүхдүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд зонхилж байна. Судалгаанаас үзэхэд цэцэрлэгийн байршил, хэвшлээс хамаарсан үйлчилгээний чанар, хүүхдийн хөгжлийн үзүүлэлтийн ялгаатай байдал ажиглагдаж байна. Түүнчлэн үндэсний хэмжээнд зохион байгуулсан суурь боловсролын чанарын үнэлгээний судалгаагаар хөдөөгийн сургуулийн сурагчдын сурлагын амжилт хотын хүүхдүүдтэй харьцуулахад 2.0-8.2 хувиар доогуур үзүүлэлттэй гарсан байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, малчдын, амьжиргааны түвшин доогуур өрхийн хүүхдүүдийн сургуулийн гадна байх, сургуулиас завсардах магадлал өндөр байгаа нь залуусын бичиг үсгийн боловсролын түвшин доогуур байхад нөлөөлж байна.

Бага, дунд боловсролын хувьд бүлэг дүүргэлт бүс нутаг, байршлын хувьд харилцан адилгүй байна. Үүнд, шилжилт хөдөлгөөн, хот хөдөөгийн ялгаатай байдал нөлөөлж, боловсролын

үйлчилгээний чанар, үр дүнд сөрөг үр дагавар авчирч байна [12]. Дэлхийн өрсөлдөх чадварын судалгаагаар бага боловсролын нэг багшид харьцах суралцагчийн тоогоор 141 орноос 110-д байгаа нь хангалттай үзүүлэлт биш юм [13].

Бага боловсролын сургалтын хөтөлбөрт МХТ-ийн чадвар, дасан зохицох, зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх, эрсдэл хүлээх, бизнес сэтгэлгээ, дэлхийн иргэний талаарх мэдлэг, ойлголт, чөлөөт ардчилсан оролцоотой байх чадварууд шууд тусаагүй; **суурь боловсролын түвшинд** мэдээллийн технологийн болон Монгол ба дэлхийн иргэний чадваруудыг судлагдахуун бүрийн онцлогтойгоор сургалтын хөтөлбөрт тусгах боломжийг эрэлхийлж, ур чадваруудын тэнцвэртэй байдлыг хангахад анхаарах шаардлагатай болж байна. **Мэргэжлийн боловсролд** дэлхийн хөгжлийн чиг хандлагатай холбоотойгоор суралцах чадвар, бүтээлч байдал, инноваци, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, технологийн ур чадвар, ногоон ур чадвар, гадаад хэл, компьютер, ажлын байрны аюулгүй байдал, эрүүл ахуй, мэргэжлийн өндөр ур чадвар асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргах чадваруудыг хичээлийн агуулгад интеграцчилах байдлаар сургалтын баримт бичгүүдэд нарийн тодорхой тусгах шаардлагатай. ЕБС-ийн сурагчдын байгалийн ухаан, математикийн бүтээлч сэтгэлгээ сул байгааг зарим судалгааны үр дүнгүүд онцолжээ [14], [15]. Мөн суралцагчийн эзэмших чадвартай холбоотой бодлого, хэрэгжилтийн судалгааны үр дүнгээс харахад үндэсний хэмжээнд сурагчийн дээд эрэмбийн сэтгэлгээ шаардсан чадваруудыг үнэлж хэмжээсжүүлэх практик туршлага дутмаг байна. Эдгээр чадваруудыг үнэлэх шаардлага байгааг онцолсон байна [16].

Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлангийн үр дүнгээс үзвэл идэвхтэй хүн амын дижитал ур чадвар 141 орноос 96-д эрэмбэлэгдсэн нь өмнөх жилээс ахисан ч сайжруулах шаардлагатайг илтгэж байна. Энэхүү үр дүн үндэсний судалгаагаар ч мөн нотлогдож байна. Тухайлбал, дижитал бичиг үсэгт тайлагдах эрэлт хэрэгцээ өндөр байхад 15-24 насны залуучуудын тал хувь нь энэхүү бичиг үсэгт тайлагдаагүй гэсэн дүн гарчээ [6]. Мөн тус судалгаагаар манай улс төгсөгчдийн ур чадварын үзүүлэлтээр 141 орноос 119-д, мэргэжлийн боловсролын сургалтын чанараар 141 орноос 100-д эрэмбэлэгджээ. Энэ нь хэдий өмнөх жилээс ахисан ч мөн л хангалтгүй үзүүлэлт юм. Түүнчлэн шинийг санаачлагч компаниудын өсөлт 141 орноос 73-т буюу өмнөх жилээс ахисан гэж дүгнэгджээ. Харин “ирээдүйн ажиллах хүчний ур чадвар”-аар 141 орноос 113-т буюу өмнөх жилээс буурсан, “чадвартай ажилтан олж авах хялбар байдал”-аар 141 орноос 140-д эрэмбэлэгдсэн нь анхаарах чухал асуудал гэж харагдаж байна [13]. Хэдийгээр дээр нэрлэгдсэн чадваруудыг бодлогын баримт бичиг, сургалтын хөтөлбөрт тодорхой түвшинд тусгасан ч үндэсний түвшинд үнэлэх, баталгаажуулах ажил хангалттай сайн хийгдэхгүй байгаа нь үнэлгээний найдвартай арга хэрэгсэл дутмаг байгаатай холбоотой байна.

Мэргэжлийн боловсролын хувьд 2 төгсөгчийн 1 нь мэргэжлийн бус хөдөлмөр эрхэлж байгаагаас үзэхэд хөдөлмөрийн зах зээлийн шингээлт багатай мэргэжлээр элсэлт авч байгаа эсэх, тухайн ажлын байранд ур чадварын зөрүү гарч байгаа эсэх, мэргэжил сонголтын алдаа байгаа эсэхийг нарийвчлан судалж, анхаарал хандуулах хэрэгтэй.

Дээд боловсрол эзэмшин нийгэмд бэлтгэгдэн гарч байгаа төгсөгчдөөс авсан судалгаагаар тэдний 44.1 хувь нь дадлагын ажлыг чанаржуулах, хугацааг уртасгах, дадлага хийх албан байгууллага, үйлдвэртэй оюутныг холбож өгөх саналыг хамгийн их хувьтай гаргасан байна. БШУЯ-наас дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэлийг хийхдээ давхцалыг арилгах, нэгтгэн интеграцчилах бодлого баримталж байгаа хэдий ч, хөдөлмөрийн зах зээлийн тэлэлттэй уялдан цоо шинэ мэргэжлээр сургалтын хөтөлбөрүүд боловсруулж хэрэгжүүлэх сорилтууд тулгарч байна [7].

Насан туршийн боловсрол: 2018 оны байдлаар үндэсний хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулж буй НТБ-ын нийт 354 төвөөс өөрийн гэсэн тусдаа байртай төв улсын хэмжээнд 4 (үүнээс Улаанбаатар хотод 3, хөдөө орон нутагт 1) байгаа нь маш хангалтгүй үзүүлэлт юм [13].

Насан туршийн боловсролын асуудал нь зөвхөн боловсрол нөхөн олгох төдийгөөр хязгаарлагдахгүй бөгөөд ганц салбарын, тэр тусмаа ганц байгууллагын хариуцсан ажил бус, насан туршдаа суралцах боломжийг бодит байдал болгохын тулд олон талын түншлэл, оролцоонд суурилсан засаглал боловсролын бодлогод хэрэгтэй болохыг улс орнуудын туршлага харуулж байна. Насан туршийн боловсролын үйлчилгээ нь салбар дамнасан шинж чанарыг агуулдаг тул сургуулийн өмнөх боловсролоос эхлээд насанд хүрэгчдийн тасралтгүй боловсролын орчинг хамарсан нэгдсэн зохицуулалт, менежмент хийх бодлогын зохицуулалт хийх, институтчлах, өнөөдөр бий болсон тогтолцооны хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна [14].

Ажил хөдөлмөр эрхлэлт: Хөдөлмөр эрхэлж буй төгсөгчдийн үзэж буйгаар 4 жилийн хугацаанд хамгийн ихээр нэрлэсэн **ерөнхий ур чадварын дутагдал** нь багаар ажиллах, шийдвэр гаргах зэрэг чадварууд байна. Ажлын байранд дутагдаж буй **мэргэжлийн ур чадваруудад** гадаад хэл, компьютерын мэдлэг, баримт бичиг боловсруулах, мэргэжлийн мэдлэг, чадварууд орж байна. Хөдөлмөр эрхэлж буй төгсөгчдөд корона вируст цар тахал хэрхэн нөлөөлж буй талаар тодруулахад 24.8 хувь нь өрхийн орлого буурсан, 22.9 хувь нь ажлын цаг багассан, 19.3 хувь нь цалин буурсан, 13.0 хувь нь борлуулалтын орлого буурсан зэрэг өөрчлөлт зонхилжээ. Мэргэжлийн бус хөдөлмөр эрхлэлт МБСБ төгссөн 2 төгсөгч тутмын нэгд нь, ИДС төгссөн 10 төгсөгч тутмын гуравд тохиолдож байгаа нь анхаарахгүй орхиж болохгүй үзүүлэлт юм [7].

Шийдвэрлэх арга зам:

Дээр дурдсан асуудал, сорилтуудыг шийдвэрлэхэд дараах алхмуудыг хийх шаардлагатай байна. Үүнд:

1. Сургуулийн өмнөх боловсролоос эхлээд насанд хүрэгчдийн тасралтгүй боловсролын орчинг хамарсан нэгдсэн зохицуулалт, менежмент хийх бодлогын зохицуулалт хийх, институтчлах, өнөөдөр бий болсон тогтолцооны хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх,
2. Сургалтын хөтөлбөрт дээрх ур чадваруудыг залгамж холбоотой авч үзэх, боловсролын түвшнээс хамааруулан жигд тусгах,
3. Эдгээр ур чадваруудыг суралцагчдад эзэмшүүлэхэд шаардлагатай багшлах нөөц, чадамж, багшийн хөгжлийг дэмжих, суралцахуйн орчин, нөхцлийг бүрдүүлэх, арга зүйг оновчтой шийдлийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх
4. Дээрх чадваруудыг хөгжүүлэх онолын үндэслэлтэй арга зүй, үнэлэх, хэмжээсжүүлэх баталгаатай арга хэрэгслийг боловсруулж, үндэсний боловсролын үнэлгээнд хэрэглэх, үр дүнг бодлого боловсруулахад хэрэглэх,
5. Хөдөлмөрийн зах зээлд мэргэжилтэй ажиллах хүчний ур чадварын нийлүүлэлтийг ажил олгогчдын эрэлттэй уялдуулах,
6. Мэргэжлийн холбоод, ажил олгогч болон бусад оролцогч талуудын оролцоог идэвхжүүлэх,
7. Төгсөгчдөд нэн шаардлагатай манлайлах, уян хатан байдал, хариуцлага, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, бүтээлч сэтгэлгээ, компьютер технологийн хэрэглээний чадвар, дижитал ур чадвар, бусадтай харилцах, инновац, энтрепренер чадвар (шинэ бүтээгдэхүүн/санаа нэвтрүүлэх)-уудыг хөгжүүлэх зэрэг болно.

Хэлэлцүүлгийг чиглүүлэх гол асуултууд (Key questions):

1. Монгол Улсын хөдөлмөрийн зах зээлд хамгийн их эрэлттэй байгаа ямар ур чадваруудыг боловсролын түвшин бүрт хэрхэн хөгжүүлж болох талаар танд ямар санаа, туршлага байна вэ?

2. Дэлхийн өрсөлдөх чадварын индексийн дээрх ур чадвар, ажил эрхлэлттэй холбоотой үзүүлэлтийг ахиулахын тулд төр, хувийн хэвшил, олон нийтийн оролцоог хэрхэн нэмэгдүүлэх вэ?
3. Дээрх ур чадваруудыг хөгжүүлэхэд та ямар хувь нэмэр оруулж чадах вэ?
4. Бидний хадгалж үлдэх ёстой Монгол үнэт зүйл, чанар юу вэ?

Эх сурвалж:

- [1]. OECD (2015), Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264226159-en>.
- [2]. World Economic Forum. (2016). The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. Cologny/Geneva Switzerland. Retrieved from
- [3]. McKinsey Global Institute. (2018). Skill shift. Automation and the future of the workforce. Washington DC.
- [4]. Anon, Thematic action track 2 on Learning and skills for life work and sustainable development discussion paper. *Transforming Education Summit*. Available at: <https://transformingeducationsummit.sdg4education2030.org/AT2DiscussionPaper> [Accessed June 15, 2022].
- [5]. БСҮХ. (2022). “Чадварын шинжилгээ” судалгааны тайлан.
- [6]. БШУЯ., ШУТС., БХ.(2021) “21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийг боловсролын түвшнээр тогтоох нь” судалгааны тайлан
- [7]. Монгол улсын “Тогтвортой хөгжлийн зорилго-4”-ийн хэрэгжилтийн ахиц дэвшлийн тойм үнэлгээ (2016-2021)
- [8]. ХНХСИ, (2020). “Төгсөгчдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаа”-ны тайлан.
- [9]. АХБ, БСШУЯ. (2019). "Дээд боловсролын дэд салбарын судалгаа"
- [10]. Schwab, K. (2019, December). The global competitiveness report 2019. in the *World Economic Forum* (Vol. 9, No. 10).
- [11]. БХ (2019) Монгол Улсын Боловсролын суурь мэдээллийн тайлан
- [12]. Gendenjamts, S. (2020). “The Development Of Test To Measure Higher Order Thinking Skills in Science Among Mongolian Primary School Students”, Unpublished doctoral dissertation submitted to Hiroshima University, Japan.
- [13]. Otgonbaatar, K. (2020). Examining Mathematical Creativity Among Mongolian Ninth-Grade Students Using Problem-Posing Approach. *Journal of Education and Practice*, 11(27), 69-75.
- [14]. АХБ, БСШУЯ. (2019). Насан туршийн боловсролын дэд салбарын судалгааны тайлан.
- [15]. Амаржаргал. А, нар (2016).”Сурагчийн чадварын бодлого, хэрэгжилтийн судалгаа”-ны тайлан
- [16]. БСШУСЯ. (2018). Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, сургалтыг дэмжих ажиллагаанд интерацчилах арга зүй.